

Лексичко-семантички каталог хумора Ћопићеве збирке *Башта сљезове боје*

Ово истраживање спроведено је са циљем да се покажу лексичке специфичности и језичко богатство писца Бранка Ћопића у његовој збирци *Башта сљезове боје* (1970). У тексту који следи компаративно, због саме композиције дела (*Јутра плавог сљеза, Дани црвеног сљеза*), биће посматрана употреба лексема и на тај начин ће се моћи поред језичког се истражити и тематско-мотивски план дела. Поред лексикологије у ширем смислу, дисциплина која ће бити од помоћи у истраживању је **ономастика (антропоними, когномени, топоними, ороними, хидроними, етнониими, зооними, ознаке занимања (nomina profesionalia)...**). Имена као слој лексике се јако споро или ретко мењају, па ће она бити и од значаја у приказивању Ћопићеве слике света у збирци прича *Башта сљезове боје*. Поред имена, пажња ће бити посвећена и маркираној лексици: на географском плану (**дијалектизми, nomina regionalia - регионално обојена лексика, позајмљенице из страних језика – германизми, турцизми, романизми, црквенословенизми, интернационализми...**), експресивно одређеној (именице субјективне оцене – **хипокористици, деминутиви, аугментативи, пејоративи**) и лексици заснованој на медијуму комуникације (лексеми уобичајене у усменој комуникацији – **ономатопејске речи, омазонализми...**).

Ономастика

Антропоними и когномени могу се посматрати паралелно јер означавају властита имена људи, као и њихове надимке. Подела која може да се спроведе посматрајући именована ликова (**антропоними**) у Ћопићевом делу:

- **имена и презимена** (ликови чији се прототипови налазе у стварности (Бранко Ћопић и Раде Ћопић) и фиктивни ликови (Вук Рашета, Ђуро Мулић, Зука Зукић), као и имена и презимена из других књижевних дела Давид Штрбац)
- **имена светаца** (Архангел Михаил, Свети Игњатије Богоносац, Свети Раде Лоповски, Свети Брчко Прчко, Врачеви Кузман и Дамјан)
- **имена историјских личности** (Вилсон, Тесла, Вук Бранковић, Краљевић Марко, краљ Александар, царица екс Зита, Матија Курвин (Корвин), Говинтер (Хофинер)).
- **име и одредница места** (порекла, печалбе) које је срасло уз име (Раде с Брдар, Лаза *Американац*)
- **име и надимак који је срастао уз њега** (Дане Дрмогаћа)

Треба истаћи да су сама презимена личко-босанског краја веома необична и да у себи садрже хумористичку ноту (Шкундра, Мунижаба, Десница, Главаш, Кеча, Рашула, Угарина...). Хумор се може уочити и у поступку истоветног имена и презимена (Зука Зукић), римовња (Брчко Прчко), намерног неправилног изговора (Курвин уместо Корвин, Говинтер уместо Хофинер...) са истицањем негативних карактеристика.

Когномени (надимци) у *Башти сљезове боје*: Никола (Ницо – Ницекања); Бранко (Баја – Бранчило); Ђуро (Ђурајица – Ђурашин – Ђуја – Ђукан); Милан (Миле, Миланче, Микан); Радоје (Раде - Радојица); Душан (Дуле); Пантелија (Пане). Подела која може да се спроведе посматрајући надимке ликова у Ћопићевом делу:

- рима као поступак у градњи надимка: Сакан-Цакан
- на основу етничке припадности: Циго
- особина ликова: Брчко, Лисац,
- деминутиви, хипокористици у градњи надимка: Миланче, Ђурајица, Анђа

Треба само уочити да су мушка имена чешћа у односу на женска (Тривуна, Савка, Сивија, Драгица, Стака, Анђа...).

Топоними (називи места) у *Баити сљезове боје*, као и **ороними** (називи узвишења и планина), **хидроними** (називи река, језера и мора), **етноними** (називи припадника народа) могу се поделити на оне чијем свету припада приповедач у *Јутрима плавог сљеза* - (завичајни (Босна и Херцеговина) топоними (Хашани, Бихаћ, Бања Лука, Гламоч, Босанска Крупа, Купрес), ороними (Грмеч, Козара) и хидроними (Уна, Сава)), и оне које су удаљене од њега, а о којима се слушају приче. Породица Бранка Ћопића била је пореклом из Лике (Хрватска), па су разни топоними (Оточац, Доњи Лапац), ороними (Велебит) из те области. Свет који са собом доноси стриц Ницо је Америка, или како јунаци Ћопићеве прозе говоре: Норд Америка. Топоними са тог континента (Невјорк, Ванкувер), као и хидроними (Атлантук, Пацифик) доносе јунацима слику света обећане земље. Бољи живот јунаци замишљају и у Банату, а на крају књиге и у Шведској. Простор јунака се мења у *Данима црвеног сљеза*, јер крајишка дивизија ратује око Београда (Болеч), Аранђеловца и Смедерева. Хумор у именовану страних имена континента и градова настаје када јунаци изговарају речи на начин како је написано на енглеском (Норд Америка, Невјорк...). Хумор такође се јавља и при мешању појмова (фабрика) и топонима (Африка) (Афабрика), као и при римовању топонима са речима (Сан Ђовани ди Медиа (где не дува)).

Етноними (називи етничких група) у *Баити сљезове боје*: Србин, Турчин, Нијемац (Шваба), Галијан, Мађар....

Најчешћи **зооними** у делу су: Вранац, Доруша, Вранчић, Ураган, Дорат, Путаљ, Мима, Маријана (називи коња) и називи паса (Жутија, Жујова).

Велика разлика између два композициона дела *Баите сљезове боје* види се у **ознакама занимања (nomina profesionalia)**. Док је у *Јутрима плавог сљеза* доминирају занимања попут: самарције, рудара, најменика, калајције, жандара, фелџабе, фелдвела, коморције, кошоводике, солдата, каплара, у *Данима црвеног сљеза* у складу са новим временом о коме се пише (Други светски рат) описују се и јунаци са новим занимањима: десетари, командири, комесари, курири, интенданци, надгледници на градњи пруге, водници, секретари, стражари....

Маркирана лексика

Nomina regionalia - регионално обојена лексика, дијалектизми

Велики број речи у Ћопићевом делу припада регионално обојеној лексици, то јест источнохерцеговачком дијалекту (ијекавски изговор). Овај вид лексике носи са собом велики хумористички потенцијал.

- **Именице** (прдекана, бувара, ћуза, шалица, вареника, жацман, тетак, ћед, ћаћа, сљез, бена, побро, крув, капак, цура, тетак, стареж, трбув, цицвара, грабље, љескар, цеста, испичутура, литрењача, буразер, снаша, кава, тртљање, парип, пуцаљка)
- **Глаголи** (доперјати, бубнути, удудучити се, рекнути, пухати, здимити, пурњавати, пофалити се, лецнути, доћерати, сјетовати, наљоскати, 'одидер, скочидер)
- **Придеви** (накресан, бенаст, великачка)
- **Узвик** (Ајме, дедер)
- **Речца** (бо'ме)

Позајмљенице из страних језика

Позајмљенице из турског језика (**турцизми**) јављају се у великом броју у *Башти слезове боје*. Предмети и простор који окружују јунаке у делу (камџија, тефтер, пенџер, синџир, авлија, џада, ћошак, конак, алаџа), занимања која оличавају време из *Јутара плавог слеза* (самарџија, мегданџија), именовање људи и породичног сродства (делија, амиџа), свакодневни коментари и узвици (аман, јок јок), као и приказ радње (шенлучити, џилитати) представљени су уз помоћу лексике турског порекла. Поред оријенталне традиције која се уочава уз помоћ турџијама, и црквенословенска традиција видљива је кроз лексику коју ликови, највећим делом употребљавају у *Јутрима плавог слеза* (**црквенословенизми** - толковати, благочестив, чтец, штовати, братија, метанише, страданије, литанија, књигочатац, бесловесна..). Слика света у збирци прича приказана је и у уз помоћ речи позајмљених из немачког језика (**германизми**) – фарба, шверц, штрик, штрапац, васер-вага... Нови свет и ново време доносе *Дани црвеног слеза* кроз нове видове позајмљеница (**романизми** – камарад (фран), солдат (итал), **речи позајмљене из грчког** (аутомат) **и латинског језика** (президент, дивизија, легитимација, конференција, милиција, корпус лапидаријум (лапрдаријум)) (**интернационализми**).

Експресивно одређена лексика

(именице субјективне оцене – хипокористици, деминутиви, аугментативи, пејоративи)

Највећи хуморни потенцијал у *Башти слезове боје*, поред регионално обојене лексике са собом носи и експресивно маркирана лексика. У оба дела збирке прича јавља се велики број са једне стране **деминутива и хипокористика**, а са друге аугментатива и пејоратива. Од милоште и с љубављу ликови у делу говоре о:

- **стварима, предметима и простору који их окружују** (пенџерак, прозорчић, собичак, зградаџа, лончићи, ћебенце, крушац, пенџиџа баштиџа, шумарак, путељак...)
- **људима са којима живе и ступају у породичне односе** (џуретак, стрикан, пријашин, бабаџ, момчуљак, прика, сељачак, ћалаџ, мајџиџа, снашиџа, младиџа, рођо, побро, чељадешџе, друшкан, старчић)
- **животињама** (коњичак, доратић, ждрепчић, коњче, бравче, певчић, марвинче, кокиџа)

Може се уочити да Ћопићеви јунаци и када користе мноштво **аугментатива и пејоратива**, у њиховом тону и начину говора се не осећа превасходно увредљивост и негативна конотација, већ пре свега велика емоционалност и љубав према човеку, животу и свему што он пружа.

- **људи** (женетина, удовичетина, џандарџина, бабетина, момчекања) и **њихове особине** (сивоња, главоња, дугоња, брконоња, ждероња, широња)
- **животиње** (парипина, рибетина, бикуља, кобилетина, кљусад, дртина)
- **предмети** (гвожђуриџа, гвожђекања, револверџина)

Лексика заснована на медијуму комуникације

(лексеме уобичајене у усменој комуникацији – ономатопејске речи, околионализми..)

Хумористичка слика света у Ћопићевој *Баишти слезове боје* гради се на великом броју **ономатопејских речи**, као и на индивидуалној употреби речи (**околионализми**). Ономатопејске речи су доминантне у оба дела збирке прича. Доприносе стварању хумора у збирци јер се ономатопејски глаголи најчешће приписује људима.

Ономатопејске речи

- глаголи (блејати, гакати, зузукати, трљати, шмрктати, грактати, забурорити, одбрундати, ждракнути)
- узвици (зу зу зу, зуц, миц по миц, ај ај ај, аха-ха-ха, цап-цап, цоц, куку куку, дућ, га-бу, га – бу, ехе, хе-хе, ццц)

Околионализми

Индивидуална употреба речи такође доприноси хумору (зузукало, гром-баба, дућкаста, зазјавало, врагодер, потукач...).

На крају истраживања лексичко-семантичког каталога хумора Ћопићеве збирке прича *Баиште слезове боје* могу да се изведу следећи закључци. Лексичко-семантички каталог хумора био је праћен компаративно у *Јутрима плавог слеза* и *Данима црвеног слеза*.

Код антропонима, когномена, етнонима, зоонима, регионално обојене лексике, лексике субјективне оцене, ономатопејских речи и околионализама нема разлике у употреби речи у оба дела збирке *Баиште слезове боје*. Топоними, ороними, хидроними, имена занимања и речи позајмљене из страних језика се разликују у првом и другом делу Ћопићеве збирке.

У складу са променом дешавања у делу, мења се и простор где се јунаци крећу и делају. *Јутра плавог слеза* доноси завичајне пределе (Босна, Лика) и Ницине америчке приче, док други део – *Дани црвеног слеза* због Другог светског рата и ослобођења доноси нове крајеве (Србија). У складу са променом временске перспективе (тридесете, четрдесете, педесете године двадесетог века) мењају се и занимања, професије у наведеним деловима збирке (Други светски рат опет мења слику света, само овога пута на плану нових послова). Позајмљенице које су биле доминантне у *Јутрима плавог слеза* (турцизми, црквенословенизми, германизми), нису више у тој мери актуелне. Примат преузимају романизми и интернационализми. И у овом случају виде се утицаји и одједи Другог светског рата.

Највећи хумористички потенцијал лежи у регионално обојеној лексичкој дијалектици, лексемама субјективне оцене (деминутиви, хипокористици, пејоративи и аугментативи), ономатопејским речима и околионализмима. Хумористичка црта спорадично се може уочити у антропонимима, когноменима, топонимима... док је нема у великој мери у етнонимима, зоонимима и ознакама занимања. Из свега наведеног може се закључити да се хумор јавља управо у оној лексичкој која није била подложна временским и историјским утицајима и променама.

